

*En artikel
om vad som
händer en
människa
när sam-
hällets
system
inte längre
erkänner
att hon
finns.*

HEMLÖS OCH UTSKRIVEN UR SVERIGE

TEXT: BERIT FERNQVIST

BILD: PIXABAY

NÄR STATEN INTE LÄNGRE VET VAR EN MÄNNISKA FINNS KAN DEN IDAG FÖRSVINNA UR SYSTEMET NÄSTAN OMEDELBART. Efter en bosättningsutredning med negativt resultat kan personer nu avregistreras direkt ur folkbokföringen – den tidigare tvåårsgränsen är borttagen. För människor som lever i hemlöshet eller med psykisk skörhet kan en utebliven kontakt med myndigheter vara nog för att raderas ur registren.

Konsekvenserna är långt större än administrativa. Den som skrivs ut ur folkbokföringen riskerar att förlora tillgång till grundläggande rättigheter: sjukvård, socialt bistånd och möjligheten att ha ett bankkonto.

Flera remissinstanser varnade för att just utsatta människor riskerar att drabbas hårdast – de som redan har svårast att göra sin röst hörd.

I den här artikeln visar vi vad som händer människor som hamnat i skarven mellan lag och verklighet. Vad som händer med en människa när samhällets system inte längre erkänner att hon finns?

HEMLÖS OCH UTSKRIVEN UR SVERIGE. HUR KAN DET SKE? JO, SÅ HÄR:

UTAN BOSTAD OCH IDENTITET

Allting hade gått fel en längre tid. Till slut tappade du jobbet. Letade på nätet efter nytt, gled allt oftare in på spelsidorna. Räkningarna droppade in som vanligt, hyresavierna likaså. Det hopade sig. Breven som kom från värden, därefter de från Kronofogden.

Till slut var du i den situation som du fruktat mest, vräkningen var ett faktum. Nu ville du bara försvinna, inga fler välmående kontakter från Soss. Inte någon som Du tyckte tittade snett. Bort bara bort. Pengarna får räcka till biljetten. Ciggen löser sig. Efter flera års kinesande hos vänner som du sagt att Du aldrig mer skulle träffa har det inte blivit direkt bättre. Du bestämmer dig nu för att klara dig på egen hand. Såret på foten är besvärligt men om man har plåster så fixar det sig nog.

I garaget, som är ett bra ställe, kan man tvätta sig då och då, men fotens sår har nu börjat lukta och sava och du känner dig febrig. Det är jobbigt, men du måste.

På sjukhuset ser man misstänksamt på dig. Legitimationen har du tappat, men du kan dina siffror.

Här får historien sluta för vår fiktive vän Kim. Vi vet dock att han/hon i den här situationen fick vård då vårdbehovet var akut. Detta då Hälso- och sjukvårdslagen gäller och enligt den så har individen alltid rätt till akut sjukvård. Personens möjlighet till att kunna betala eller att legitimera sig ska då komma i andra hand.

Dock går det inte lika bra för alla. Media har under senare tid tagit upp fall där människor mötts av det för dem otroliga beskedet när de försökt utnyttja samhällets tjänster att de inte finns kvar i samhällets register.

HUR KAN DET VARA MÖJLIGT?

Orsaken är den förändring i folkbokföringslagen som skedde 2021 och trädde i kraft september 2022. Före lagändringen registrerades de som saknade bostad och inte kunde uppge adress under benämningen "utan känd hemvist". Idag avregistrerar Skatteverket istället personen och denne benämns "försvunnen" eller utflyttad. För den hemlöse innebär det att de medborgerliga rättigheterna är i fara.

Samhällets vård och stödinsatser är nu villkorade. Rätten till sjukvård, möjlighet att få medicin, tandvård, stöd och hjälp från samhället. Om du skulle behöva använda någon banktjänst så finns givetvis inte heller den möjligheten. Du har ingen giltig legitimation, inget personnummer och kan inte öppna ett konto i banken.

SÅ HÄR GICK DET TILL

Bakgrunden är att den då socialdemokratiska regeringen 2019 tillsatte en utredning för en förbättrad folkbokföring. I direktiven för utredningen lyfts den så kallade välfärdsbrottsligheten fram. Denna ska då till viss del kunna relateras till felaktigheter i folkbokföringen. Till exempel de fall där makar eller sambor påstår att de lever i särboförhållanden fast de egentligen bor under samma tak. Dessa personer har då uppgivit en känd bostadsadress, även om den kan vara felaktig. Men enligt utredningen fanns det också år 2020 cirka 6 000 personer där myndigheterna inte visste var de var bosatta och de registrerades då under beteckningen utan känd hemvist. Myndigheterna saknade kunskap om var de är bosatta, men de finns i samhällets register. Deras personnummer var aktiva, och de kunde legitimera sig inför sjukvård och myndigheter.

I det slutliga förslaget till riksdagen har dock det tidigare begreppet utmönstrats och istället är den nya lydelsen försvunnen, vilket får helt fatala konsekvenser för individen.

Begreppet kopplas till en avregistrering i folkbokföringen, en möjlighet som även har funnits tidigare men som nu kan genomföras omedelbart efter att Skatteverket har genomfört en bosättningsutredning med negativt resultat. Den tidigare tidsgränsen på två år är borttagen.

Förutom den stora förändringen i det nya begreppets innebörd ligger skillnaden även i att personerna efter en utredning med negativt resultat direkt avregistreras. Ett undantag finns dock för dem som redan före den 1 september 2022 blivit registrerade som försvunna, de finns kvar tills deras tvåårsperiod är slut, därefter avregistreras även de.

HEMLÖSA OCH UTSATTA – INGA STARKA RÖSTER

De som lever i utsatthet uppmärksammas sällan. Men i remissbehandlingen av utredningen lyfte Inspektionen för socialförsäkringen de bostadslösa situation. Här framhölls att orsaken till att en person inte medverkar i en bosättningsutredning kan förutom bristande vilja även bero på bristande förmåga. De många ofrivilligt bostadslösa befinner sig i en utsatt situation och har svårt att tillvarata sin rätt. Även Kammarrätten i Stockholm och Botkyrka kommun framför liknande synpunkter.

Även i riksdagsbehandlingen framkom hur lagen kan slå gentemot svaga grupper. Ulla Andersson (V), yrkade avslag på förslaget att avskaffa det tidigare begreppet okänd hemvist

I REMISSBEHANDLINGEN AV UTREDNINGEN LYFTE INSPEKTIONEN FÖR SOCIALFÖRSÄKRINGEN DE BOSTADSLÖSAS SITUATION. HÖR FRAMHÖLLS ATT ORSAKEN TILL ATT EN PERSON INTE MEDVERKAR I BOSÄTTNINGSUTREDNINGEN KAN FÖRUTOM BRISTANDE VILJA ÄVEN BERO PÅ BRISTANDE FÖRMÅGA.

samt krävde att regeringen ska återkomma med ett förslag om hur folkbokföringslagen bättre kan anpassas till utsatta människors behov. Idag vet vi inte hur många människor som drabbats av förändringarna, men oavsett antalet så är avhumaniseringen av dem ett faktum. Denna risk uppmärksammades dock inte trots att tunga remissinstanser påpekade den och att riksdagsledamöter försökte larma.

Frågan vi bör ställa oss är också hur förändringen ställer sig till internationell rätt. Enligt Barnkonventionen, som idag är svensk lag, har varje barn rätt att behålla sin identitet. Men när det gäller vuxna? Har vi då inte i Sverige skapat möjligheten att inom lagens ram, lagligt strippa en vuxens identitet, vilket medför att denne kommer att sakna möjligheten att identifiera sig och därmed forlorar tillgång till sina rättigheter?

Samma gråzon syns gälla i förhållande till FNs deklaration om de mänskliga rättigheterna där det i artikel 6 stadgas att "Var och en har rätt att överallt erkännas som en person i lagens mening." vilket enkelt innebär att personen både har rättigheter och skyldigheter.

De som har drabbats av att bli avskrivna har inte tillgång till detta. Frågan måste bli föremål för ytterligare utredning och lagen bör ses över. Det är bara att se faktum.

Det kan vara en oändlig process för den utsatte att komma tillbaka till samhället. Denne ska både kunna bli identifierad och visa att det finns en plats för dygnsvilan. Som vi ser i Veronikas berättelse (se nästa uppslag) kan det ta upp till två år, vilket är ohållbart.

Skatteverket bör därför som ansvarig myndighet stödja och hjälpa sina servicekontor i handledning och bemötande. Då de här konsekvenserna för hemlösa förbisågs när lagen stiftades måste det demokratiska samhället backa. Alla har rätt till ett värdigt liv.

CIVILSAMHÄLLET OCH KYRKAN LARMAR

Frivilligorganisationer som Verdandi och kyrkliga organisationer som möter människor i nöd och utsatthet ser verkligheten bakom vad som i utredningsarbetet uttrycks som att det är enkelt att återfå sin identitet genom att besöka ett av Skatteverkets servicekontor.

VERDANDI

Den knaggliga vägen tillbaka – ett exempel från Verdandi Bostad Först i Örebro:

Anna-Lena Lindqvist är verksamhetschef för Bostad Först, en verksamhet riktad till hemlösa som sedan 2013 drivits av Verdandi med stöd av Örebro kommun. I denna erhåller den hemlöse efter ansökan och beslut sin bostad som det första steget till ett bra liv. Detta till skillnad från tidigare synsätt där den bostadslöse fått kvalificera sig fram till en hållbar boendesituation

Anna Lena Lindqvist menar att vägen tillbaka till den egna identiteten är en lång och krånglig process som också bygger på förtroende mellan de som stöttar och den som är utsatt.

”Jag tänker på då vi hjälpte en kvinna i vår verksamhet som skrivits ut från samhället, hon hade då varit hemlös och utan egen adress under flera år. Processen för att komma tillbaka blev en rundgång, ett moment 22, då hon självklart inte kunde legitimera sig. Hon hade levt utanför samhällets stöd, utan försörjningstöd eller kontakt med sociala myndigheter under flera år.

Det fanns en kontakt med beroendemottagningen vilka är skyldiga att ta emot även dem som inte kan identifiera sig men som är i behov av akut vård. De kunde därmed inte heller intyga hennes identitet. Slutligen fick vi hjälp

FOTO: VERDANDI

ANNA-LENA LINDQVIST,
VERKSAMHETSCHEF,
BOSTAD FÖRST, ÖREBRO

med identitetsintygandet av en tjänsteman på socialförvaltningen vilken hon hade haft kontakt med tidigare. Därefter gick vi vidare till Skatteverket och sedan vidtogs andra myndighetskontakter.”

SANKTA MARIA DIAKONICENTRUM

Veronika Dunér är diakon på Sankta Maria diakoncentrum, Svenska kyrkan i Malmö och möter och stödjer människor som är hemlösa och avregistrerade från folkbokföringen som ”försvunnen” eller ”utflyttad till okänt land”.

Veronika Dunér säger: ”Den som är hemlös i dagens samhälle och blivit avregistrerad från folkbokföringen efter Skatteverkets utredning frångår sina sociala rättigheter som att inte kunna hämta ut receptbelagd medicin, betala räkningar, använda bank-id, förnya id-kort (på Skatteverket), skriva in sig på arbetsförmedlingen och ansöka om ekonomiskt bistånd på socialtjänsten.”

FOTO: DIAKONICENTRUM

VERONIKA DUNÉR, DIAKON
PÅ SANKTA MARIA
DIAKONICENTRUM I MALMÖ

SVÅRT ATT KOMMA TILLBAKA TILL RÄTTIGHETER

”Det är oerhört svårt för den drabbade att komma tillbaka till att leva ett värdigt liv med tillgång till samma skydd och service som andra. För att kunna folkbokföras igen behöver den avregistrerade personligen hämta ut blanketten ”Återflytt till Sverige,” på ett av Skatteverkets servicekontor, vilket kan upplevas som märkligt med tanke på att personen i fråga aldrig har flyttat ut ur landet.”

”Till bilden hör givetvis att den som varit hemlös länge och blivit avregistrerad befinner sig i en otroligt utsatt situation. Det kan förvisso finnas fysisk och psykisk ohälsa i botten, men att leva utanför samhällets skyddsnät ökar markant risken att utsättas för våld och exploatering.”

”Trots lagstiftningens intentioner att alla skall vara folkbokförda, har jag varit med om personer som efter utredning nekats av Skatteverket att skrivas på kommunen.”

"VI FÅR INTE GLÖMMA ATT VEM SOM HELST KAN DRABBAS AV LIVSKRIS OCH FALLA IGENOM VÅRA SÖNDERKLIPPTA SKYDDSNÄT. YTTERST SÅ BRYTS VÅRT DEMOKRATISKA SAMHÄLLE NER", SÄGER VERONIKA DUNÉR, DIAKONICENTRUM.

"För Skatteverket är betydelsen av dygnsvilan mycket viktigt, men det går ju inte att folkbokföra sig i en park eller trappuppgång. För en av mina konfidenter tog det två år innan han lyckades att skriva sig på kommunen. Det var först när jag skrev ett intyg till Skatteverket som han lyckades. I människors försök att åter bli folkbokförda har jag erfarit hur de ibland möts av rena absurditeter från Skatteverkets sida. Jag har fått ta del av utredningar där hemlösa behöver visa anställningsavtal trots arbetslöshet eller kontoutdrag utan att ha tillgång till varken bank eller bank-id. Människor hamnar i en situation av moment 22 som kan vara mycket svår att ta sig ur."

SKYDDSNÄTET KLIPPS SÖNDER

Idag bedriver även en del kommuner en avancerad form av social dumpning. Ursprungskommunen betalar då en veckovistelse för den hemlöse på ett vandrarhem i en annan kommun, som därmed blir vistelsekommun. Vistelsekommunen ansvarar för sina invånare och bär kostnaderna för dem.

"Min erfarenhet är att det blir allt svårare för människor som lever i samhällets marginal, vilket är oerhört allvarligt. Detta är en fråga som angår oss alla, även den del av samhället som lever

ett till synes tryggt liv. Vi får inte glömma att vem som helst kan drabbas av en livskris och falla igenom våra sönderklippta skyddsnät. Ytterst så bryts vårt demokratiska samhälle ned."

OM BOSÄTTNINGSUTREDNINGAR

Andrea Watson, folkbokföringshandläggare på Skatteverket, beskriver hur arbetet bedrivs med bosättningsutredningar:

"Skatteverket kan utreda någons bosättning av flera olika skäl. Arbetet kan omfatta flera nivåer allt från smärre adressändringar till större utredningar där andra myndigheter har uppmärksammat att personen inte bor på sin angivna adress. Utredaren försöker då alltid via en personlig kontakt nå den det gäller.

"Till vår hjälp har vi hur det ser ut i folkbokföringen tidigare, vilka boendeadresser som är uppgivna. När det gäller personer med en problematisk boendesituation kan denne även ha uppgivit så kallade anknytningsadresser, till exempel hos en organisation, eller hos en arbetsgivare. Vi kan även inom sekretessens ramar ta kontakt med andra myndigheter."

"Om vi tyvärr slutligen misslyckas att fastställa var i landet och på vilken eventuell adress någon sover – först då blir personen avskriven som försvunnen. Men det är viktigt att påpeka att historiken (och personnummer) finns kvar, personnumren kan aktiveras, men om Du är avskriven som försvunnen så kan Du inte utnyttja ditt personnummer och de olika rättigheter som är kopplade till att man är folkbokförd (bosatt) i Sverige, till exempel socialförsäkringar med mera. Personnumret är din administrativa ingång i Sverige och då är förutsättningen att Du är bosatt där. ●

Direktiv 2019:54 Åtgärder för att minska fel i folkbokföringen

SOU 2021:57 Betänkande om samordningsnummer och identitetsnummer

Proposition 2021/22:217 Stärkt kontroll och kvalitet i folkbokföringen

Rättslig vägledning Skatteverket: <https://www.skatteverket.se/rattslig-vagledning/edition/2024.7/330542.html>

"En person som inte kan knytas till en fastighet eller kommun och inte heller är utflyttad ska från och med den 1 september 2022 i stället direkt avregistreras som försvunnen."

"Personnumret är din administrativa ingång i Sverige och då är förutsättningen att Du är bosatt där."

ANDREA WATSON,
SKATTEVERKET